

סיימון סבאג-מונטיפיורי, ירושלים: הביוגרפיה, תרגום מאנגלית: גיל שמר (אור יהודה: כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2013). בצירוף מפות, ביבליוגרפיה ואינדקס/מפתח, 491 עמ'.

ביוגרפיה עירונית היא סיפורו של מקום על מכלול מרכיביו, מתבניתו הפיזית ועד החברה השוכנת בו. לרוב תהייה זו היסטוריה של שליטי העיר, של כובשיה ושל מהרסיה, ולא של יושביה, של רחובותיה ושל מוסדותיה; אם כי אלו אינם נעדרים ממנה לחלוטין, כפי שקורה לא אחת בחקר ההיסטוריה הפוליטית. רוחב היריעה ועומקו של הממד ההיסטורי בהכרח מעצבים ביוגרפיה עירונית כחיבור לציבור הרחב. ואכן קטלוגים מציינים תריסרי ספרים על אודות ערים שבכותרתם משובצת המילה ביוגרפיה, במיוחד ערים שהן מוקד משיכה לתיירים ולצליינים. ספרו של סיימון סבאג-מונטיפיורי (שיצא לאור לראשונה באנגלית בשנת 2011) הוא אחד משורה ארוכה זו. ירושלים אינה נושא חדש על מדף הספרים. העיר המסוכסכת, הנערצת על מאמיני שלוש הדתות המונותאיסטיות, משמשת זה שנים ארוכות גיבורה של ספרים שנכתבו במגוון סוגות ספרותיות ובמנעד רחב של לשונות. היא מוצגת בהם כישות ממשית, לא מדומיינת, בעלת עבר 'אמיתי' ועתיד 'ודאי'; עיר שביקרו וחיו בה נביאייהן של שלוש הדתות, שבה ניצב מקדשו של שלמה, ואדמתה תהיה זירת ההתרחשות הראשית באחרית הימים. לפיכך הייתה ירושלים יעד לצליינים ולעולי רגל מכל קצווי תבל ומגוון רחב של תרבויות.

הספר שהוא מושא הסקירה הזאת שם לו למטרה לספר את ההיסטוריה של העיר מדוד המלך ועד דוד בן-גוריון. מטרה שאפתנית אל-נכון, ולהגשמתה יצר המחבר ספר קוהרנטי ובו תשעה חלקים, רובם ככולם נחלקים לפרקים. חלק ראשון: יהדות, פותח בדוד המלך ומסתיים בכיבוש ירושלים בידי צבאות טיטוס; חלק שני: אליה קפיטולינה הרומית; חלק שלישי: נצרות, עוסק בקורות העיר בתקופת שלטון רומי המזרחית (ביזנטיון); חלק רביעי: מכיבושי האסלאם ועד שלטון האסמאעיליה הפאטימית; חלק חמישי: ממלכת ירושלים הצלבנית, כולל גם את סיפור צלאח אל-דין אל-איובי ושושלתו; חלק שישי: הממלוכים; חלק שביעי: העוסמאנים מימי סלים הראשון (Yavuz Sultan Selim) ועד נפולאון; חלק שמיני: מתאר את קורות העיר במאה התשע-עשרה ואת התחרות בתחומה בין המעצמות האימפריאליסטיות; בחלק התשיעי אחד עשר פרקים. החלק פותח בתיאור המפגש בין הרצל לקיסר הגרמני (הקייזר) ומסתיים בכיבוש שכונות ירושלים שהיו תחת שלטון הממלכה הירדנית ההאשמית מאז 1948 ונכבשו בידי ישראל ביוני 1967.

התקופות הרבות הנסקרות בספר ומנעד הלשונות הרחב שבו דיברו יושביה וכתבו שליטיה: עברית, ארמית ללהגיה, יוונית, לטינית, ערבית, צרפתית של ימי הביניים, שפות סלבויות ואירופיות מודרניות, מציבים אתגר שמחבר יחיד יתקשה לגבור עליו.

המחבר יכול להשיג את יעדו רק בעזרת הישענות על ספרות המחקר העשירה הדנה, בין היתר, בסוגיות מקראיות, בהיסטוריה של עם ישראל, בתולדות האימפריה הרומית, הנצרות, האסלאם, העוסמאנים ובאימפריאליזם המערבי. סבאג-מונטיפיורי אכן עושה כך. כדי להעשיר ולהחיות את סקירתו המחבר עושה שימוש רחב במקורות ראשוניים שתורגמו לאנגלית. דוגמה אחת לכך היא תיאורו את שבת האור המציינת את סופו של שבוע הפסחא. השוואת הטקסט העברי עם המקור האנגלי מלמדת שהמתרגם עשה מלאכתו כדבעי.

ודאי שאין כאן מקום לביקורת דקדקנית של שלל הפרטים, השמות והאירועים המרכיבים את הסיפור. אנשי מקצוע ייגשו ישירות למקורות הראשוניים ולספרות המחקר, ואילו מי שנושאים את הספר בצקלונם בעת מסעם אל העיר או בשוטטם ברחובותיה לא יודקו להם. עם זאת אי-אפשר פטור בלא כלום.

תיאור כיבושי האסלאם בספר מאמץ, למעשה, את המיתוסים שטוו מקורות מאוחרים יחסית. ספרות המחקר שנכתבה בשפות מערביות הרבתה לעסוק, מאז המאה התשע-עשרה, במקורות האלה, והמחבר הסכין להציג סיכום קולח וערכני של ספרות זו. כאלה הם גם התיאורים של מפגשו של עומר אבן אל-ח'טאב עם סופרוניוס, הפטריארך של ירושלים. ניתן לפגוש בפסודו-תיעוד זה תלוי על לא מעט כותלי מבנים בירושלים דהאידינא, ואין זה נובע מבחירה אקראית או מחיבה יתרה לעבר. הטקסט מכיל התחייבות של הח'ליפה להגן על קודשי הכנסייה ותביעה של הפטריארך למנוע מיהודים להתגורר בעיר. הוא משמש לביסוס הלגיטימיות של טיעונים פוליטיים, אפוא. גם תפקידו של ח'אלד אבן אל-וליד בכיבוש סוריה ומסעו חוצה המדבר מסופרים כפי שהם שקעו בזיכרון הקולקטיבי האסלאמי. הם מציגים מופת של גבורה ומאמץ, וגם של הגינות ושל נכונות למשא ומתן תחת אלימות.

תרגום של טקסט עשיר, רבת-קופתי ורב-תרבותי כזה דורש מעורבות פעילה של עורך מקצועי, והיעדרו של עורך כזה ניכר בספר שלפנינו. אמנם שיבושים בתרגום שמות או בתעתיק מערבית אינם מעיבים על שטף הקריאה, אך עורך מקצועי היה מנכש שיבושים קלים אך מטרידים כמו 'בלאד אל-שאמס' שצריך להיות 'אל-שאם'. 'היג'רה' אינה בריחה אלא הגירה; עקירה מקהילת המוצא ומעבר לקהילה חדשה, תוך ניתוק הקשרים החברתיים ואף המשפחתיים. הביוגרפיות של המוהאג'רון תומכות בהסבר זה. הג'יהאד של מוחמד אינו 'מאמץ' סתמי כי אם פעילות פוליטית וצבאית שנועדה למגר את היריבים ולהכניע שבטים שפסחו על שתי הסעיפים.

צבוע בפרסית אינו 'קפטר' כי אם 'כפתאר'.¹ שורשה של המילה 'ביעה' אינו ב-ע-ה כי אם ב-י-ע. 'אורתוק' צריך להיות 'ארתוק'. 'קטפולטות' הן בעברית בליסטראות. החשישיון לא צרכו חשיש. הם כונו כך בפי מתנגדיהם מקרב האסמאעיליה הפאטימית שהאשימום כי בשיגיונם הם הולכים כמסוממים. 'אל-פתח אל-קסי פי אל-פתח אל-קדסי' אינו דיון בנוסח קיקרו, כי אם התיאור הרהוט והמפורט של כיבוש ירושלים.

רשימות ביקורת

'אל-חכים באמר אללה' אינו קליגולה ערבי. יחסו ליהודים ולנוצרים מבוסס על השקפה היסטורית-משפטית, ולפיה פרק זמן ההגנה (ד'מה) הגיע לקצו לאחר ארבע מאות שנות אסלאם. גישתו זו מתוארת בבהירות רבה באגרות הדרוזיות (רסאיל אל-חכמה). איגרת מספר 3 'הידיעה אודות היהודים והנוצרים' מציגה עלילה דרמטית שהתרחשה בבית הקברות של קהיר (אל-קראפה) באפלת הלילה. קבוצה של בני החסות פגשו באמאם אל-חאכם וביקשוהו כי יבטיח את ביטחון קהילותיהם. האמאם התיר להם לבקש אף את חצי המלכות. לאחר שמיעת דבריהם ציווה עליהם לשוב בלילה הבא, ובמהלך הפגישה הזאת הוא הודיע להם כי תקופת הביטחון שהנביא מוחמד הבטיחם הגיעה לסיומה.²

עורך מדעי, או שמא עדיף מערכת, היו מזהים את בתי השיר שכתב אבו אל-ביאן שלמה בן יוסף הכהן, ובהם תיאר את פלישת התורכמאנים ואת השתלטותם על ארץ ישראל. כך היה מוגש לקורא הנוסח העברי של החריזה שנכתבה בקהיר של המאה האחת-עשרה:

וגם זכר עשותם עם / אנשי הירושלמים
אשר הצרו להם / שתי שנים שני פעמים
וגם שרפו הגדישים / והחריבו המקומים
ויקצצו העצים / וירמסו הכרמים
ויסוכבו את העיר / על ההרים הרמים
והחריבו הקברים / והשליכו העצמים
וגם בנו ארמונים / לחסות בהם מחמים
והציבו מזבח / הרוג עליו הזעומים
והאנשים והנשים / רוכבים עלי חומים
צועקים אל אל אלים / לשכך רוב החמים
עומדים כל הלילה / להניסה לתנומים
והאויבים מחריבים / ומעריבים ומשכימים
וירעו הארצות / ויחשפו האדמים
והם עומדים על דרכים / עשות כקין זוממים
וחותכים האוזניים / וגם האף משלימים

- 1 בסיפור מעאוויה והתרברבותו בעוצמתו המינית. וראו Stephen R. Humphreys, *Mu'awiya Ibn Abi Sufyan: from Arabia to Empire* (Oxford: Oneworld, Makers of the Islamic World, 2006).
- 2 תעודה זו פורסמה ונידונה כבר במאה התשע-עשרה, ובכלל זה בידי משה שטיינשניידר (ראו D. de Smet (ed. and trans.), *Les épîtres sacrées des Druzes* (Leuven: Peeters, 2007), 1: 143-153 (Fran.), 471-480 (Arab.).

יהושע פרנקל

וישללו המלכושים / להציגם עירומים
וגם ישאגו כאריות / וככפירים נהמים
ולא ידמו בני אדם / ולחיות הם דומים
וגם זונות וגם זונים / ובזכרים נחמים
וגם רעים וחטאים / ומכעיסים כסדומים
וירוששו בני טובים / והרעיבו למונעמים
ויצאו כל בני העיר / ובשדה הם הומים.³

במקור האנגלי שילב סבאג-מונטיפיורי שני סוגי הערות: ההערות שבסופו של כל פרק נועדו להבהיר מונחים, שמות וכדומה, וההערות שבסוף הספר מציינות את הספרות שמחקרו וכתבתו נשענים עליה. הערות אלו חסרות בטקסט העברי, אם כי מספורן מופיע בגוף הפרקים. זוהי השמטה מצערת, וההפניה אל אתרו של המחבר ברשת אינה מפצה עליה.

הערות אלו לא נועדו להמעט מערכו של הספר. מחברו השכיל ללמוד את הספרות המחקרית ולעבדה לכלל יצירה בהירה וקולחת, והתוצאה היא ספר רהוט וקריא שהציבור הרחב, ובמיוחד תיירים סקרנים, ימצא בו עניין ולא יתאכזבו מהשעות הארוכות הנדרשות כדי לצלוח את מאות העמודים.

יהושע פרנקל

Julius H. Greenstone, 'The Turkoman Defeat at Cairo by Solomon ben Joseph Ha-Kohen', *The American Journal of Semitic Languages and Literatures* 22/2 (1906): 161. 3